

نگاهی به ماهیت مقوله نمود فعل در زبان روسی و فارسی از دریچه کاربرد نمود ناکامل افعال

رضوان حسن‌زاده^{۱*}، سید حسن زهرایی^۲

۱. دانشجوی دکتری گروه آموزش زبان روسی، دانشکده زبان‌ها و ادبیات خارجی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.
۲. استاد گروه آموزش زبان روسی، دانشکده زبان‌ها و ادبیات خارجی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

پذیرش: ۹۱/۱/۲۱

دریافت: ۹۰/۹/۲۲

چکیده

موضوع مقوله دستوری «وید»^۱ در زبان روسی و «نمود فعل» در زبان فارسی، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و با توجه به نوع ساختار و بافت زبانی هریک از این زبان‌ها، ابزارهای بیان این مفاهیم نیز در آن‌ها متفاوت است. مقوله «نمود» در تمام زبان‌های دنیا وجود دارد و تمام مفاهیم و معانی نمودی از ذهن انسان سرچشمه می‌گیرند. ذهن بشری برای اینکه این مفاهیم را در قالب زبان و کلام متجلی کند، با توجه به ویژگی‌های ذهنی و زبانی خویش، از ابزارها و نشانه‌های زبانی مختلفی کمک می‌گیرد. به همین دلیل است که زبان‌شناسان معتقدند که مفاهیم نمودی به صورت کلی در تمام زبان‌های دنیا وجود دارد و تنها وجه تمایز آن‌ها در نوع ابزارهای بیان آن‌ها (دستوری و غیردستوری بودن آن‌ها) و تفاوت در مفاهیم و معانی جزئی آن‌ها است. نتایج تحقیقات و پژوهش‌های مقایسه‌ای در زمینه نمود فعل روسی و فارسی نشان می‌دهد که ماهیت تفاوت میان آن‌ها معمولاً در روش بیان آن‌ها است. در این پژوهش به بررسی ماهیت مقوله نمود فعل در زبان روسی و فارسی از دریچه کاربرد نمود ناکامل افعال می‌پردازیم.

واژگان کلیدی: فعل، نمود فعل، نمود ناکامل، نمود کامل، مفاهیم نمودی کلی و جزئی (خاص).

شماره ۳ (پیاپی ۱)، پاییز ۱۳۹۱، صص ۷۵-۸۰
نصنامه پژوهش‌های زبان و ادبیات تطبیقی

Email: rhassanzadeh@ut.ac.ir

* نویسنده مسئول مقاله:

آدرس مکاتبه: تهران، خیابان کارگر شمالی، بین خیابان پانزدهم و خیابان شانزدهم، دانشگاه تهران، دانشکده زبان‌های خارجی، صندوق پستی: ۶۵۵۳-۱۴۱۵۵.

• مقاله حاضر مستخرج از پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد آقای رضوان حسن‌زاده است و جناب آقای دکتر سید حسن زهرایی استاد راهنما هستند.

۱. مقدمه

موضوع مقوله «نمود فعل»^۲ در زبان روسی و فارسی اهمیت ویژه‌ای دارد و با توجه به نوع ساختار و بافت زبانی هریک از این زبان‌ها، ابزارهای بیان این مفاهیم نیز در آن‌ها متفاوت است. تاکنون مطالعات و بررسی‌های باارزش بسیاری توسط زبان‌شناسان نامی روسیه و ایران از قبیل آ.و. باندارکو، و.آ. بلاشاپکوا، و.و. وینوگرادوف، یو.اس. ماسلوف، م.یا. گالینسکایا، آ.آ. کامینینا، پ.آ. لکانت، ام.یو. سیداروا، سید حسن زهرایی، حسین لسانی، مهناز صدری و ... در زمینه نمود فعل در حوزه آموزش زبان روسی به عنوان زبان خارجی^۳ انجام شده است.

تحقیقات علمی در این زمینه نشان می‌دهند که این مقوله دستوری در زبان روسی به دلیل کثرت مفاهیم نمودی و همچنین تنوع ابزارهای دستوری و زبانی بیان‌کننده آن‌ها، مشکلات فراوانی را بر سر راه یادگیری زبان روسی برای زبان‌آموزان کشورمان به وجود می‌آورند. شواهد حاصل از پژوهش‌های اخیر در این زمینه حاکی از آن است که یادگیری و تسلط نظام‌مند بر ابزارها و نشانه‌های دستوری متمایزکننده زوج‌های نمودی افعال روسی و همچنین مفاهیم کاربرد نمودهای فعلی در زبان روسی، به مراتب فرایند یادگیری این مقوله دستوری را که به جرئت می‌توان آن را یکی از مهم‌ترین مقوله‌های دستوری زبان روسی دانست، آسان می‌کند. در این مقاله تلاش کرده‌ایم که از دریچه نمود ناکامل به واکاوی ماهیت و ویژگی‌های مقوله نمود فعل در زبان روسی و زبان فارسی بپردازیم؛ باشد که نتایج حاصل از این پژوهش برای زبان‌شناسان، دانشجویان و علاقه‌مندان به حوزه زبان و زبان‌شناسی مفید واقع شود.

۲. نمود فعل در زبان روسی و فارسی

روشن است که آموزش افعال زبان روسی و مقوله‌های دستوری مربوط به آن‌ها در دانشگاه‌ها، بلافاصله پس از دوره مقدماتی - آواشناسی آغاز می‌شود و به تدریج تا پایان دوره کامل آموزش زبان روسی ادامه می‌یابد. از نظر روش‌شناختی، همان‌گونه که زبان‌شناسان روسی از جمله آ.ای. شیروچنسکایا و اس.آ. خاورونینا نیز بدان معتقدند، مقوله‌ها و ویژگی‌های دستوری افعال زبان روسی به لحاظ پیچیدگی و درجه سختی در یادگیری برای زبان‌آموزان خارجی یکسان و یکدست نیستند (Широченская, 2002: 33)؛ به عنوان مثال یادگیری مقوله‌های دستوری شخص، زمان و وجه فعل توسط زبان‌آموزان ایرانی به دلیل داشتن مفاهیم، ابزارها و نشانه‌های دستوری و زبانی مشخص‌تر و یکنواخت‌تر

و وجود اشتراکاتی بین این مقوله‌های دستوری با زبان فارسی، به مراتب راحت‌تر است تا مقوله «نمود فعل» که ماهیتی لغوی- دستوری دارند.

یادگیری و تسلط کامل بر نمودهای فعلی زبان روسی تنها با یک راه و روش تحقق نمی‌پذیرد، آنچه در این راه ضروری است ارائه مهم‌ترین و پرکاربردترین مفاهیم نمودی از افعال کامل و ناکامل روسی در فرایند آموزش مقوله دستوری نمود است، به گونه‌ای که با تکرار و تمرین‌های زیاد، این مقوله ملکه ذهن زبان‌آموزان شود. برای این منظور «متدولوژی نمودهای فعل^۱»، آموزش نظام‌مند کاربرد صحیح و درست افعال کامل و ناکامل روسی را در *یافت جمله*^۲ پیشنهاد می‌کند (Ibid: 126).

مقوله نمود در تمام زبان‌های دنیا وجود دارد و همه مفاهیم و معانی نمود از ذهن انسان سرچشمه می‌گیرد (Зализняк, 2000: 17). ذهن بشری برای اینکه این مفاهیم را در قالب زبان و کلام متجلی کند، با توجه به ویژگی‌های ذهنی و زبانی خویش، از ابزارها و نشانه‌های زبانی مختلفی کمک می‌گیرد. این عناصر، نشانه‌ها و ابزارهای زبانی بیان مفاهیم نمود، گاه مفاهیم جزئی و تکمیلی را نیز به مفهوم خاصی اضافه می‌کنند و به همین دلیل است که زبان‌شناسان معتقدند مفاهیم نمودی به صورت کلی در تمام زبان‌های دنیا وجود دارد و تنها وجه تمایز آن‌ها در ابزارهای بیان (شکل و فرم بیان) و مفاهیم و معانی آن‌ها است (همان). به عنوان مثال مفهوم جریان داشتن و تداوم جریان عمل در گستره‌ای از زمان در هر دو زبان روسی و فارسی بیان می‌شوند:

Я пишу письмо.

من دارم نامه می‌نویسم.

همان‌گونه که مشخص است، ابزارهای بیان این مفهوم در هر دو زبان متفاوت است؛ در زبان روسی این مفهوم به وسیله شکل صرفی گونه ناکامل فعل «*писать*» در زمان حال بیانگر جریان عمل در زمان است و در زبان فارسی شکل مضارع مستمر فعل «نوشتن»، نشانه استمراری «می» و شکل صرفی زمان حال «داشتن» از ابزارهای بیان‌کننده این مفهوم نمودی است. به عبارت دیگر ابزارهای بیان این مفهوم در ذهن یک فرد فارسی زبان، شکل مضارع مستمر فعل «نوشتن» است.

مفاهیم نمود در زبان روسی به وسیله مقوله دستوری «نمود فعل^۳» بیان می‌شوند. تعریف کلی که در مورد مقوله نمود در زبان روسی از منابع مختلف زبان‌شناسی استخراج می‌شود، معمولاً به این صورت است که «مقوله دستوری نمود، مقوله‌ای مورفولوژیکی (صرفی)،

نامتغیر و نامشی - مفهومی است که بیان‌کننده نحوه جریان عمل در محور زمان است. این مقوله دو گروه از افعال زبان روسی را مقابل هم قرار می‌دهد؛ افعال نمود کامل در مقابل افعال نمود ناکامل قرار می‌گیرند» (Камынина, 1999: 150)؛ به‌عنوان مثال فعل ناکامل «*писать*» (نوشتن) در مقابل فعل کامل «*написать*» قرار می‌گیرد. این دو فعل در زبان روسی معنای لغوی کاملاً یکسانی دارند و تنها وجه تمایز آن‌ها در معنای دستوری و مورفولوژیکی آن‌ها است؛ فعل اول در مقوله دستوری نمود «ناکامل» و فعل دوم در مقوله دستوری نمود «کامل» قرار می‌گیرد.

به اعتقاد آن‌تسخونوف، زبان‌شناس روسی، مقوله دستوری نمود، یکی از ویژگی‌های مهم فعل زبان روسی است که نحوه جریان عمل در زمان را به دو شکل بیان می‌کند؛ عملی که قادر به جریان داشتن نیست یا به عبارتی محصور در بازه زمان است (افعال نمود کامل) و عملی که در گستره‌ای از زمان جریان دارد و محدود به بازه زمان نیست (افعال نمود ناکامل) (Тихонов, 2003: 318).

و.و. وینوگرادوف، زبان‌شناس دیگر روسی نیز در مورد مقوله نمود چنین می‌نویسد: نمود فعل، مقوله‌ای دستوری است که افعال روسی را بر اساس دو مفهوم نمودی از هم متمایز می‌کند؛ یکی افعالی که بر عملی کامل و مقید به بازه زمانی دلالت می‌کنند و دوم افعالی که بر عملی ناقص، ناکامل و نامقید به بازه زمانی دلالت می‌کنند (Виноградов, 1986: 409).

زبان‌شناسان روسی معمولاً مفاهیم مقوله دستوری نمود را به دو دسته تقسیم می‌کنند؛ یکی مفاهیم کلی مقوله نمود فعل^۷ و دوم مفاهیم جزئی که از مفاهیم کلی نشئت می‌گیرند و در کلام و بافت جمله نمود پیدا می‌کنند^۸. از میان مفاهیم کلی نمودهای کامل و ناکامل در زبان روسی می‌توان به *تداوم* جریان عمل در زمان (ممتد بودن عمل)، *تکرار* عمل، *یکبار* انجام گرفتن عمل، *آغاز* عمل، *پایان* و به نتیجه رسیدن عمل اشاره کرد (Камынина, 1999: 151).

تداوم جریان عمل در زمان:

Я сейчас играю в футбол.

حالا من فوتبال دارم بازی می‌کنم.

تکرار عمل:

Я по воскресеньям смотрю фильмы.

من روزهای یکشنبه فیلم تماشا می‌کنم.

یکبار انجام گرفتن عمل:

Петров очень сильно крикнул от боли, и потерял сознание.

پتروف به شدت فریاد کشید و از هوش رفت.

آغاز عمل:

Мы долго молчали, потом заговорили.

ما مدت طولانی ساکت بودیم و سپس شروع به صحبت کردیم.

پایان و به نتیجه رسیدن عمل:

Рабочие построили дом.

کارگرها خانه را ساختند.

هریک از این مفاهیم به نوبه خود با توجه به بافت جمله و در نتیجه تأثیر عناصر مختلف واژه ای- نحوی موجود در ساختار جمله به مفاهیم جزئی‌تر و بیشتری مبدل می‌شوند که در زبان‌شناسی معاصر روسی از آن‌ها به انواع کاربردهای نمود کامل و ناکامل افعال روسی یاد می‌شود (Ibid: 152).

مطالعه مقوله نمود فعلی در زبان فارسی نیز مورد توجه زبان‌شناسان زبان فارسی قرار گرفته است. از میان آن‌ها می‌توان به کسانی چون ماهوتیان (۱۳۷۸)، وحیدیان (۱۳۷۱)، جهان‌پناه تهرانی (۱۳۶۳)، مشکوة‌الدینی (۱۳۸۷)، گلفام (۱۳۸۵)، دبیرمقدم (۱۳۸۴) و ... اشاره کرد.

یاسکا، زبان‌شناس هندی، نخستین کسی است که در قرن ۷ پیش از میلاد به نمود دستوری پرداخته است. وی میان افعالی که پیشرفت تدریجی و مداوم جریان عمل را نشان می‌دهند با افعالی که بیانگر کامل شدن عمل هستند، تمایز قائل شد. در حقیقت *یاسکا* تمایز عمده میان نمود کامل و ناکامل را به وجود آورد.

شوپن (1985) از دیگر کسانی است که از حوزه دستوری و معنایی به نمود پرداخته است. در حقیقت وی از جنبه رده‌شناختی به نمود پرداخته و چارچوب نمود را در بعضی زبان‌های دنیا مانند روسی، انگلیسی، چامورو، جیبمبا و ... نشان داده است. شوپن معتقد است «نمود، الگوی تقسیم عمل فعل در بعد زمان است و عمل فعل اشاره به وضعیت ایستا، ادامه حالت فعل، حرکت یا تغییر فعل دارد.» (Shopen, 1985: 77).

وی نمود را بخشی از معنای ذاتی فعل می‌داند و معتقد است که نمود ارتباط میان گزاره و وقفه زمانی که در آن عمل فعل روی می‌دهد را نشان می‌دهد (Ibid: 213). شوپن در کتاب خود دو نمود استمراری و کامل را نام برده است. در نمود استمراری رویداد فعل باید پویا باشد و چارچوب رویدادی داشته باشد، در حالی که در نمود کامل، رویداد فعل باید لحظه‌ای

باشد و در چارچوب رویدادی جای بگیرد (Ibid: 218-219).

شوپن همچنین به دو نمود لحظه‌ای و تداومی نیز اشاره می‌کند و معتقد است مثلاً افعالی مانند مسافرت کردن، سوختن، خواندن و جست‌وجو کردن، نمود تداومی و افعالی مانند پیدا کردن، مردن و ماندن، نمود لحظه‌ای دارند (Ibid: 218).

به اعتقاد ماهوتیان «زمان و نمود در زبان فارسی سخت به یکدیگر وابسته‌اند. به عقیده برخی محققان، نمود در نظام صرف افعال مهم‌تر از زمان است.» (ماهوتیان، ۱۳۷۸: ۲۲۶).

مشکوٰۃ‌الدینی از بعد همزمانی و از حوزه دستوری به نمود پرداخته است. وی می‌نویسد: «فعل مشخصه‌های دستوری ویژه‌ای دارد. یکی از این مشخصه‌ها مربوط به چگونگی به انجام رسیدن فعل از لحاظ وقوع ساده، پیشرفتی یا استمراری و یا پایان‌یافتن آن است. به مشخصه‌های یادشده «نمود» گفته می‌شود.» (همان: ۷۷).

مشکوٰۃ‌الدینی برای فعل سه نمود عمده ساده، استمراری و کامل را قائل است. وی نیز مانند سایر زبان‌شناسان برای نشان‌دادن نمود، تنها به برخی از افعال در زبان فارسی اشاره می‌کند و نمود در تمام افعال (ماضی، مضارع و مستقبل) را نشان نمی‌دهد. او برای ماضی ساده، نمود ساده، ماضی استمراری و ماضی مستمر، نمود استمراری و برای ماضی نقلی و ماضی بعید، نمود کامل قائل است (همان: ۷۷-۷۸).

جهان‌پناه تهرانی از بعد همزمانی و از حوزه دستوری و معنایی به نمود پرداخته است. وی نخستین کسی است که درباره نمود لحظه‌ای و نمود تداومی در زبان فارسی پژوهش کرده است. او در مقاله خود صورت و معنا را جدا از یکدیگر بررسی کرده است، بدین ترتیب که نخست ساخت فعل را در نظر گرفته و سپس مفهوم یا مفاهیمی را که این ساخت می‌تواند برساند، بررسی کرده است (جهان‌پناه تهرانی، ۱۳۶۳: ۴-۶). بنابر نظر وی اهمیت شناخت نمود از این جهت است که «نمود، انتخاب ساخت‌های گوناگون افعال برای کاربردهای زمانی و غیرزمانی را محدود می‌کند.» (همان: ۳)؛ مثلاً: «دارم می‌افتم» «دارم می‌بافم» (همان). همان‌طور که در این دو جمله می‌بینیم فعل‌های مختلف در یک ساخت واحد، همیشه یک مفهوم زمانی واحد را نمی‌رسانند (همان: ۴). دو فعل «افتادن» و «یافتن» با آنکه از ساخت واحدی (مضارع ملموس) هستند، اما به اعتقاد جهان‌پناه تهرانی، اولی عمل را در شرف وقوع (نمود لحظه‌ای) و دومی عمل را در حال وقوع (نمود تداومی) نشان می‌دهد (همان: ۵). و گاهی دسته‌ای از افعال در یک ساخت و دسته‌ای دیگر در ساخت دیگر مفهوم زمانی واحدی را به ذهن القاء می‌کنند؛ مثلاً «دیروقت بود، بچه‌ها خوابیده بودند، مادر ناله می‌کرد، پدر او را دلداری می‌داد.» (همان: ۴). در

این مثال دو فعل «نال می‌کرد» و «دلداری می‌داد» ساخت ماضی استمراری دارند، اما «خوابیده بودند» ساخت ماضی بعید دارد. هر سه فعل مفهوم زمانی، ماضی استمراری را می‌رسانند (همان) و موجب این اختلاف، نمودهایی است که افعال فارسی دارند.

گلفام از حوزه دستوری و معنایی به نمود در زبان فارسی پرداخته است و نمود را چنین تعریف می‌کند: «نمود یکی دیگر از مقولات دستوری است که در ساختار فعل متبلور می‌شود. به‌طور کلی، نمود یک فعل در واقع بازتاب میزان تداوم رخداد فعل در محور زمان است.» (گلفام، ۱۳۸۵: ۷۰-۷۴). وی از لحاظ صوری برای افعال فارسی دو نمود کامل و ناقص را قائل است و معتقد است که منظور از نمود کامل آن است که رخداد فعل به لحاظ زمانی مقید باشد به طوری که در نمود کامل، تحقق فعل، کامل می‌شود (همان: ۷۲). به‌نظر او منظور از نمود ناقص آن است که تحقق فعل فرآیندی ممتد و نامقید باشد و در محور زمان گستره‌ای را به خود اختصاص دهد (همان). گلفام برای تأیید مطلب خود به این دو مثال اشاره می‌کند: «علی پرویز را زد» و «علی پرویز را می‌زد» (همان). به لحاظ زمانی، رخداد فعل در هر دو جمله گذشته است اما تفاوت بین این دو جمله به نمود متمایز آن‌ها باز می‌گردد به طوری که وی با ارائه مثال‌های ذیل این تمایز نمودی را نشان می‌دهد.

۱. علی پرویز را زد.

۲. علی پرویز را می‌زد (همان: ۷۲).

در جمله اول مقطعی از زمان گذشته انتخاب می‌شود و رخداد فعل به آن مقطع خاص محدود می‌شود، در حالی که در جمله دوم رخداد فعل فرآیندی است که از مقطع گذشته به سوی زمان حال امتداد می‌یابد و به همین دلیل ناقص نامیده می‌شود. گلفام معتقد است که اصطلاح استمراری نیز می‌تواند برای نمود ناقص به‌کار رود. نمود استمراری را می‌توان هم با پیشوند «می» که به ریشه گذشته فعل افزوده می‌شود و هم با صورت‌های مختلف فعل «داشتن» به عنوان یک نشانگر واژی - نحوی نشان داد (همان).

دبیرمقدم نیز در این زمینه می‌نویسد:

«در زبان فارسی مقوله‌ای «ساخت‌واژی- نحوی» مفهوم استمرار یا نمود ناقص را بیان می‌دارد. در تشکیل این ساخت، عبارت *در حال* یا *مشغول* در مقام هسته ساخت، اضافه واقع می‌شود و صورت مصدری فعل به صورت وابسته آن هسته، متجلی می‌شود. اگر آن فعل متعدی باشد، مفعول صریح آن به دنبال فعل ظاهر می‌شود» (۱۳۸۴: ۱۸۷).

نتایج تحقیقات و پژوهش‌ها در زمینه نمود فعل نشان می‌دهد که این مقوله در زبان فارسی در مقایسه با زبان روسی تفاوت‌هایی دارد که به پاره‌ای از آن‌ها اشاره می‌شود:

۱. مقوله نمود فعل در زبان فارسی بر خلاف زبان روسی، افعال را در دو گونه نمودی کامل و ناکامل مقابل هم قرار نمی‌دهد؛ به عنوان مثال مصدر فعل «خواندن» در زبان فارسی گونه نمودی دیگری ندارد و معادل آن در زبان روسی مصدرهای *читать* و *прочитать* هستند.

۲. ابزارهای بیان مفاهیم نمودی در زبان روسی معمولاً پیشوندها و پسوندها هستند؛ برای مثال *прочитать*، *сделать*، *решить* و ... در زبان فارسی ابزارهای بیان مفاهیم نمودی معمولاً عبارت‌اند از:

الف) شکل صرفی افعال در زمان‌های مختلف:

من الان کتاب دارم می‌خوانم. (مضارع استمراری) *Я сейчас читаю книгу.*

ب) افعال کمکی:

شروع به خواندن کردن (اشاره به آغاز عمل) *запеть и (начать петь)*

ج) قیده‌ای با مفهوم نمودی:

اندکی گریه کردن *поплакать*

۳. می‌توان گفت که نمود فعل در زبان فارسی مقوله‌ای نامتغیر و ثابت برای صور صرفی افعال نیست، بلکه برای شکل‌های صرفی افعال فارسی در زمان‌ها و وجه‌های مختلف متغیر است؛ در حالی که نمود فعل در زبان روسی برای همه شکل‌های صرفی افعال و حتی مصدر نامتغیر و ثابت است (نمود ناکامل)؛ مثل ...-*читал-читаю-читать* (خواندن - می‌خوانم - خوانده بودم - ...).

کاملاً مشخص است که در زبان فارسی نمود اشکال صرفی افعال در زمان‌های مختلف گاه ناکامل و گاه کامل است. علت آن اضافه شدن عناصر دستوری است که بر معنای لغوی نمود ناکامل یا کامل دلالت می‌کنند (می - بودم، دارم، ه صفت مفعولی و ...).

به دلیل گستردگی بحث مقوله دستوری نمود فعلی در زبان‌های روسی و فارسی، در ادامه به تفصیل درباره مطالعه مقایسه‌ای اهم مفاهیم و کاربردهای نمود ناکامل زبان روسی و روش‌های بیان آن‌ها در زبان فارسی خواهیم پرداخت.

افعال ناکامل زبان روسی در بافت جمله و متون معمولاً هشت مفهوم نمودی دارند که در ذیل به مطالعه آن‌ها می‌پردازیم:

۱. نمود ناکامل افعال زبان روسی در بافت جمله و متون ادبی - توصیفی برای بیان تداوم جریان عمل در گستره‌ای از زمان استفاده می‌شوند:

*Что ты делаешь?
Я выполняю домашнее задание.*

چه کار می‌کنی؟

من تکالیف درسی‌ام را دارم انجام می‌دهم.

افعال ناکامل روسی در این کاربرد ماهیت اصلی نمود ناکامل را بیان می‌کنند؛ به عبارت دیگر ذهن گوینده روس‌زبان برای بیان مفهوم جریان عمل در گستره‌ای از زمان، ناگزیر است از بین جفت-گونه‌های کامل و ناکامل *выполнять* و *выполнить* گونه ناکامل یعنی *выполнять* را انتخاب و صرف کند و با توجه به زمان موردنظر آن را در حالت ماضی، مضارع یا آینده به کار برد. در زبان فارسی نیز برای بیان این مفهوم نمودی، گوینده فارسی‌زبان ناگزیر است به صورت ناخودآگاه مصدر *انجام دادن* را صرف و از عناصر و شکل‌های صرفی با معنای تداوم و جریان عمل در زمان استفاده کند. گاهی همین مفهوم با استفاده از ابزارهای واژه‌ای- نحوی نیز بیان می‌شوند؛ مثل «من در حال انجام تکالیف درسی‌ام هستم». یا «من مشغول انجام تکالیف درسی‌ام هستم». معادل این کاربرد نمود ناکامل افعال روسی در زبان فارسی براساس زمان حال، گذشته و آینده عبارت‌اند از:

- مضارع اخباری:

Экскурсанты осматривают выставку уже четыре часа.

گردشگران چهار ساعت است که از نمایشگاه بازدید می‌کنند.

- ماضی استمراری:

*Почему ты опоздала? Что ты делала?
Я убирала квартиру.*

- چرا دیر کرده‌ای؟ چه کار می‌کردی؟

- خانه را نظافت می‌کردم.

- ماضی ساده یا مطلق:

В детстве он любил слушать сказки, когда ложился спать.

او در کودکی دوست داشت موقع خواب قصه گوش کند.

- ماضی نقلی استمراری:

Автор пять лет собирал материал для этого исторического романа.

نویسنده پنج سال مطالب مربوط به این رمان تاریخی را گردآوری می‌کرده است.

- ماضی بعید:

Сколько времени вы переводили тот текст?

آن متن را در چه مدتی ترجمه کرده بودید؟

- مضارع مستمر یا ملموس:

Сейчас он посылает письмо на почте.

الان او در پستخانه نامه دارد می‌فرستد.

- مستقبل:

Что ты будешь делать завтра?

Сначала буду делать домашние задания.

فردا چه کار خواهی کرد؟

قبل از هر چیز تکالیف درسی را انجام خواهم داد.

۲. نمود ناکامل و بیان مفهوم عادت و تکرار عمل:

نمود ناکامل افعال روسی در بافت جمله برای بیان عملی به‌کار می‌رود که بر تکرار، عادت همیشگی به انجام عملی، مهارت در انجام عمل و قوانین ثابت طبیعت دلالت می‌کند. این نمود در زبان فارسی با پیشوند استمراری «می + بن فعل» نشان داده می‌شود و برای بیان عملی به‌کار می‌رود که به صورت عادت در زمان حال یا گذشته انجام می‌شود. برای نشان دادن نمود عادت می‌تواند هم در گذشته و هم در زمان حال، از «قیدگونه‌های زمان» استفاده می‌شود تا ماهیت عادت عمل نشان داده شود؛ مثلاً «ما هر روز کار می‌کردیم» یا «من همیشه اینجا می‌خوابم». ساخت صوری فعل به‌تنهایی نمی‌تواند بیانگر نمودی کامل از فعل باشد، زیرا بافت جمله، هم ساخت صوری و هم معنای افعال را در اینجا تحت‌تأثیر قرار می‌دهد (احمدی گیوی و انوری، ۱۳۸۴: ۴۶).

نمود مکرر در زمان حال با استفاده از زمان دستوری حال ساده و در زمان گذشته با استفاده از ماضی استمراری برای بیان تکرار استفاده می‌شود؛ مثلاً «هر روز درس را می‌خوانم» یا «هر روز درس را می‌خواندم». همان‌طور که می‌بینیم نمود مکرر نیز مانند نمود عادت با استفاده از قیدگونه‌های زمان و در قالب بافت تعیین می‌شود و در حقیقت برای نشان‌دادن این دو نمود در زبان فارسی تفاوت عمده‌ای وجود ندارد و از نظر ساختاری و معنایی نیز مشابه‌اند و تنها تفاوت کاربردی جزئی با هم دارند. تعیین این نوع نمود کاملاً به بافت بستگی دارد، زیرا ساخت صوری فعل به‌تنهایی نمی‌تواند معنای تکرار و مکرر بودن رخداد فعل را نشان دهد (همان: ۴۵). معادل این کاربرد نمود ناکامل افعال روسی در زبان

فارسی بر اساس زمان حال، گذشته و آینده عبارت‌اند از:

- مضارع اخباری:

Он всегда заболевает после купанья, ему нельзя купаться.

او همیشه بعد از حمام مریض می‌شود، او نباید حمام بکند.

- مضارع استمراری:

Я всегда успеваю собраться в дорогу за один день.

من همیشه موفق می‌شدم یک روزه برای سفر آماده بشوم.

- ماضی ساده:

Вчера он два раза звонил мне.

دیروز او دو بار به من تلفن کرد.

- ماضی نقلی استمراری:

Говорят, что он часто звонил туда.

می‌گویند او اغلب به آنجا تلفن می‌کرده است.

- ماضی بعید:

До этого случая, он несколько раз звонил мне.

او تا پیش از این واقعه چندین مرتبه به من تلفن کرده بود.

- مستقبل:

Я буду писать вам каждый месяц.

من هر ماه به شما نامه خواهم نوشت.

۳. بیان واقعیت وقوع عمل در گذشته:

نمود ناکامل افعال روسی در بسیاری از موارد می‌تواند بر وقوع عمل در گذشته، بدون اشاره به نتیجه آن، دلالت کند. معادل کاربرد نمود ناکامل افعال روسی در زبان فارسی عبارت‌اند از:

- ماضی نقلی:

Смогут ли студенты второго курса перевести такой трудный текст?

Конечно, они переводили более трудные тексты.

- آیا دانشجویان سال دوم می‌توانند چنین متن سختی را ترجمه کنند؟

- البته، آن‌ها متن‌های سخت‌تر از این را هم ترجمه کرده‌اند.

- ماضی بعید:

*Я с ними не пошел в кино, потому что **смотрел** этот фильм.*

من با آن‌ها به سینما نرفتم، چون این فیلم را **دیده بودم**.

۴. بیان از بین رفتن نتیجه عملی که در گذشته وقوع پیوسته و در لحظه‌ای که از آن صحبت می‌شود اثری از آن نیست:

نمود ناکامل افعال روسی در مواردی می‌تواند بر از بین رفتن نتیجه عملی که در گذشته وقوع پیوسته و در لحظه‌ای که از آن صحبت می‌شود اثری از آن نیست، دلالت کند. معمولاً این‌گونه افعال از لحاظ معنایی متضاد هستند؛ *открыть-заккрыть*. معادل این کاربرد نمود ناکامل افعال روسی در زبان فارسی، **ماضی بعید** و **ماضی ابعد** است:

- **ماضی بعید:**

*В комнате никого нет, а на столе цветы. Кто **приходил** сюда без моего разрешения?*

در اتاق کسی نیست، ولی روی میز گل است. چه کسی بدون اجازه من به اینجا آمده

بوده است (آمده بود)؟

- **ماضی ابعد:**

*Больной **вставал**, чтобы принять лекарства.*

بیمار برای خوردن دارو **بلند شده بوده** است.

۵. بیان کنش‌های همزمان:

نمود ناکامل افعال روسی در بسیاری از موارد می‌تواند بر همزمانی وقوع دو یا چند عمل دلالت کند. معادل کاربرد نمود ناکامل افعال روسی در زبان فارسی عبارت‌اند از:

- **ماضی استمراری:**

*Катерина Ивановна **сидела** на диване и **вязала** внучке кофточку.*

«کاترینا ایوانوونا» روی کاناپه **نشسته بود** و برای نوه بلوز می‌بافت.

- **مضارع اخباری:**

*Иван в своей комнате **работает** над дипломной, а Саша **помогает** мне по хозяйству.*

ایوان در اتاق خود روی پایان‌نامه کار می‌کند و ساشا به من در کارهای منزل کمک

می‌کند.

- **مستقبل:**

*После ужина отец **будет смотреть** телевизор, а мать **будет проверять** тетради учеников.*

پس از شام، پدر تلویزیون تماشا خواهد کرد و مادر دفترهای تکالیف شاگردان را تصحیح خواهد کرد.

۶. بیان و نقل رویدادها و حوادث تاریخی که در گذشته به وقوع پیوسته‌اند: نمود ناکامل افعال روسی در بسیاری از موارد می‌تواند بر نقل وقوع حادثه‌ای در گذشته دلالت کند. نمود ناکامل افعال روسی در این کاربرد اصطلاحاً به زمان حال - تاریخی^۱ اشاره می‌کند. معادل این کاربرد نمود ناکامل افعال روسی در زبان فارسی معمولاً مضارع اخباری است:

В 1939 году начинается война между двумя мировыми военно-политическими коалициями.

در سال ۱۹۳۹ میلادی بین دو جناح نظامی و سیاسی دنیا جنگ در می‌گیرد.

۷. بیان وقوع عملی برنامه‌ریزی‌شده در آینده:

نمود ناکامل افعال روسی در بسیاری از موارد می‌تواند بر انجام عملی دلالت کند که کننده کار انجام آن را در آینده برنامه‌ریزی کرده است. معادل این کاربرد نمود ناکامل افعال روسی در زبان فارسی معمولاً مضارع اخباری است، زیرا یکی از کاربردهای مضارع اخباری در بافت جمله اشاره به آینده است:

Что вы запланировали на ночь 31-го декабря?

Мы с друзьями идем к моим родителям и встречаем Новый год.

- شما شب ۳۱ دسامبر چه برنامه‌ای دارید؟

- ما با دوستان به خانه والدینم می‌رویم و سال نو را جشن می‌گیریم.

۸. بیان برخی مفاهیم انتزاعی - التزامی:

نمود ناکامل افعال روسی در پاره‌ای موارد می‌تواند برخی از مفاهیم انتزاعی از قبیل مفهوم التزام و بایستن، انتظار بیهوده و بی نتیجه وقوع عمل و عدم توانایی انجام عمل را بیان کند. معادل این کاربرد نمود ناکامل افعال روسی در زبان فارسی معمولاً شکل‌های صرفی فعل فارسی در وجه التزامی و ماضی استمراری با ادات نفی «ن» است:

- مفهوم التزام و بایستن:

Мы весь день поковали вещи, так как переезжали на новую квартиру.

از آنجا که می‌بایست به خانه دیگر نقل مکان می‌کردیم، وسایل را تمام روز داشتیم

بسته‌بندی می‌کردیم.

- انتظار بیهوده و بی‌نتیجه وقوع عمل:

Я пытался захлопнуть чемодан, но он не закрывался.

من سعی کردم چمدان را ببندم، ولی آن بسته نمی‌شد.

- عدم‌توانایی انجام عمل:

Федя очень сильно любил Машу, но также сильно и стеснялся её, и всё не решился признаться ей в любви.

فدیا به شدت عاشق ماشا بود، ولی به همین اندازه هم از او خجالت می‌کشید، بنابراین

نمی‌توانست عشقش را به او ابراز کند.

۳. نتیجه‌گیری

موضوع مقوله دستوری «نمود فعل» در زبان روسی و فارسی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و با توجه به نوع ساختار و بافت زبانی هریک از این زبان‌ها، ابزارهای بیان این مفاهیم نیز در آن‌ها متفاوت است. مقوله نمود در تمام زبان‌های دنیا وجود دارد و تمام مفاهیم و معانی نمودی از ذهن انسان سرچشمه می‌گیرد. ذهن بشری برای اینکه این مفاهیم را در قالب زبان و کلام متجلی کند، با توجه به ویژگی‌های ذهنی و زبانی خویش، از ابزارها و نشانه‌های زبانی مختلفی کمک می‌گیرد. به همین دلیل است که زبان‌شناسان معتقدند مفاهیم نمودی به صورت کلی در همه زبان‌های دنیا وجود دارد و تنها وجه تمایز آن‌ها در نوع ابزارهای بیان (دستوری و غیردستوری بودن آن‌ها) و تفاوت در مفاهیم و معانی جزئی آن‌ها است. نتایج تحقیقات و پژوهش‌ها در زمینه نمود فعل نشان می‌دهد که میان نمود فعل در زبان فارسی با این مقوله دستوری در زبان روسی تفاوت‌های زیر وجود دارد:

۱. مقوله نمود فعل در زبان فارسی بر خلاف زبان روسی، افعال را در دو گونه نمودی کامل و ناکامل مقابل هم قرار نمی‌دهد.
۲. ابزارهای بیان مفاهیم نمودی در زبان روسی معمولاً پیشوندها و پسوندها هستند و در زبان فارسی این ابزارها شکل صرفی افعال در زمان‌های مختلف، افعال کمکی و قیدهایی با مفهوم نمودی هستند.
۳. نمود فعل در زبان فارسی برخلاف روسی مقوله‌ای نامتغیر و ثابت برای صور صرفی افعال نیست، بلکه برای شکل‌های صرفی افعال فارسی در زمان‌ها و وجه‌های مختلف متغیر است.

افعال ناکامل زبان روسی در بافت جمله و متون معمولاً هشت مفهوم نمودی دارند که عبارت‌اند از: بیان تداوم جریان عمل؛ بیان عادت و تکرار انجام عمل؛ واقعیت وقوع عمل در گذشته؛ بیان ازبین‌رفتن نتیجه وقوع عمل؛ بیان هم‌زمانی دو یا چند عمل؛ نقل رویدادهای تاریخی در متون توصیفی - خبری؛ بیان وقوع عملی برنامه‌ریزی‌شده در آینده؛ بیان برخی از مفاهیم انتزاعی و التزامی.

۴. پی‌نوشت‌ها

1. вид
2. اصطلاح معادل آن در زبان روسی «ВИД» است.
3. русский язык как иностранный (РКИ)
4. методическая аспектология
5. контекст
6. Глагольный вид
7. общекатегориальные значения
8. Частные значения
9. www.krugosvet.ru
10. настоящее историческое время

۵. منابع

- احمدی گیوی، حسن و حسن انوری. (۱۳۸۴). *دستور زبان فارسی ۲*. تهران: فاطمی.
- جهان‌پناه تهرانی، سیمین دخت. (۱۳۶۳). «فعل‌های لحظه‌ای و تداومی در زبان فارسی امروز». *مجله زبان‌شناسی*. س ۱، ش ۱.
- دبیرمقدم، محمد. (۱۳۸۴). *پژوهش‌های زبان‌شناختی فارسی*. تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
- زهرایی، سید حسن. (۱۳۸۲). *دستور آموزشی زبان روسی*. تهران: سمت (سازمان مطالعه و تدوین کتب درسی دانشگاه‌ها).
- گلغام، ارسلان. (۱۳۸۵). *اصول دستور زبان*. تهران: سمت (سازمان مطالعه و تدوین کتب درسی دانشگاه‌ها).
- ماهوتیان، شهرزاد. (۱۳۷۸). *دستور زبان فارسی از دیدگاه رده‌شناختی*. تهران: مرکز.
- مشکوة‌الدینی، مهدی. (۱۳۸۷). *دستور زبان فارسی بر پایه نظریه گشتاری*. چ ۱۰. مشهد:

دانشگاه فردوسی مشهد.

- Виноградов В.В. (1986). *Русский язык (Грамматическое учение о слове)*. - М.: Высшая Школа.
- Зализняк А.А., Шмелев А.Д. (2000) *Введение в русскую аспектологию*. - М.: Языки русской культуры.
- Захраи С.Х., Сидорова М.Ю. (2009). *Вид глагола: правила и употребление*. Тегеран: САМТ.
- Камынина А.А. (1999). *Современный русский язык. Морфология: учебное пособие для студентов филологических факультетов государственных университетов*. -М.: Издательство Московского университета.
- Тихонов А.Н. (2003). *Современный русский язык*. -М.: Просвещение.
- Широценская А.И. (2002). *Русский язык как иностранный*. -М.: ПРОГРЕСС.
- Shopen, Timothy. (1985). *Language Typology and Syntactic Description*. London: Cambridge university press.
- www.krugosvet.ru